
M. ŞÜKRÜ HANİOĞLU'NA CEVAP
PRINCETON'DA İTTİHATÇILIK VE
HANİOĞLU'NUN TARİH USÛLÛNE KATKILARI

*

*Ali Birinci**

Tarihçilik bir işportacılık işi ve pazarı değildir. Burada kitabın veya ileri sürülen bilgilerin ve fikirlerin çok itibar görmesi, yapılan işin değeri hakkında, bir ölçü olamaz. Her şeyden önce ince bir işçilik gerektiren bu mesleğin ürünleri kısa vâdede değerini bulmayabilir. Esasen bu gerçek diğer ilim ve sanat ürünleri için de bahis mevzuudur. Ancak kısa vâdede işportacı gibi davrananların ürünleri, bir pazarlama marifetiyle, piyasaya hâkim olabilir ve müşteri bulabilir. Yaptığı işe inananların piyasa şartlarını düşünmeden çalışmalarını ve ellerinden gelen olgunlukta eserlerini vermeleri gerekir. Çevrenin aferinleri veya tenkitleri de bu mesaiye bir fâsıla verdirmemelidir. İşin ayrıca bir de ah-lâkî tarafı bulunmaktadır. Bu da hakkını vermek veya vermeye çalışmaktır. Burada önce tarih usûlünün hakkını vermek, daha sonra da tarihî kaynakların ve diğer tarihçiler tarafından veya tarihçi olmasalar bile ortaya bir bilgi kaynağı veya kıvrıntısı koyanların hakkını vermek gibi bir vazife bahis mevzuu olmaktadır.

* Prof. Dr., Polis Akademisi, Güvenlik Bilimleri Fakültesi.

Burada tarihçiliğin ahlâkî veya moral, daha dar mânâda ise, son zamanlarda gereksiz bir şekilde moda olduğu veçhiyle, etik çerçevesi öne çıkmaktadır. Hiçbir tarih araştırmasının çapı veya değeri ahlâkî çapından veya değerinden daha fazla olamaz. Kısaca tarihçi usûlün, kaynakların ve başka tarihçilerin hakkını ketm etmemeli veya yememelidir ki bu hak yeme işin en hassas tarafını teşkil etmektedir. Ayrıca bu hak yemenin de bir gerekçesi bulunamaz ve bulunsa bile inandırıcı olamaz. Esasen bu hak yemelerinin son ucu okuyucuya çıkmakta ve nihayetinde okuyucunun hakkı yenmiş olmaktadır. Tarih niyetine unvanlarla veya şöhretle hâlelenmiş ve yıldızlanmış tarihî masallar, tarihî araştırma yerine, okuyucu önüne sürülmüş olmaktadır. Bu girişten maksadımız İttihat ve Terakki tarihine dair Türkçe ve İngilizce kitapların yazarı M. Şükrü Hanioğlu'nun, meslek ahlâkî bakımından, bize ters veya yanlış görünen bir tavrına işaretimiz üzerine cevap niyetine çırpıştırdığı satırlarına cevabımızın temel dayanaklarını ortaya koymaktır.

Esasen haklı veya haksız her çalışmanın bir yankısı olabilir veya tenkidi yapılabilir. Bir eserin bu şekilde tartılması gerçek değerini bulması için gerekli bir şeydir. Kültür hayatı için bir felâket sayılması gereken şey böyle bir tenkit geleneğinin bulunmamasıdır. Bizim tarihçiliğimizin en büyük felâketlerinden biri ve belki de birincisi bu tenkit işinin hemen hemen hiç olmamasıdır. Bu itibarla da yapılan araştırmaların tartılması ve gerçek değerini bulması pek mümkün olmamaktadır. Tarihçilik ikliminde veya pazarında şöhretli veya pazarlamacı her yazar eserlerinin en ufak bir tenkidinde âdeta kendinden geçmekte ve ruh sağlığını kaybetmektedir. Eserlerin önce meslek ahlâkî bakımından değerlendirilmesi ise ilmî bakımdan değerlendirilmelerinden önce gelmektedir. Bu bakımdan açık veren eserlerin daha işin başında büyük bir zaaf içinde olduklarını kabûl etmek gerekiyor. Meslek ahlâkî bakımından zayıf bir eserin ilmî bakımdan değerli olması mümkün değildir ve eşyanın tabiatına aykırıdır.

M.Şükrü Hanioğlu *The Young Turks in Opposition* (New York-Oxford,1995, s. 374) isimli eserinde de meslek ahlâkî bakımdan açık vermiş ve bu durum "Tarihçilikte Meslek Ahlâkî veya Ahlâksızlığın Tarihçiliği Meselesi" (*Muhafazakâr Düşünce*, Sayı 7, Kış 2006, s.77-108) başlıklı yazımızda dile getirilmişti. Burada hatırlatmak gerekirse Sayın Hanioğlu kendinden önceki araştırmaları ve İttihat ve Terakki tarihinin bazı temel noktalarına ilk işaretlerimizi görmezden gelmiş ve hele ilk defa tarafımızdan ortaya konulmuş olan temel gerçekleri ve bu arada tarafımızdan tespit ve neşredilmiş olan ilk nizamnâmeyi görmezlikten gelmişti. Üstelik bu nizamnâmenin Türkçe-Arapça basılmış bir nüshasının fotokopisini müşterek dostumuz Prof. Dr. İsmail Kara vasıtasıyla

bizden almışken veya almak zorunda kalmışken buna bile bir işaretle bulunmamış, âdetâ yağmagerlik numunesi sergilemişti.

Diğer taraftan verdiği cevabın üslûbu ve muhtevası da çok iptidaî ve tarzı baştan savma bir manzara sergilemekteydi. Türkiye'nin bu kadar uzak batısında bu kadar şarkvâri bir kurnazlıkla yazılmış bir cevaba şaşırılmamak mümkün değildi.

Sayın Hanioğlu bu cevabıyla (" Ali Birinci'ye Cevap, *Muhafazakâr Düşünce*, Sayı: 9-10, Yaz-Güz, 2006, s. 255-256) usûl ve ilim olarak tarihi hafife aldığı gibi okuyucuları da hafife almıştır.

Her şeyden önce cevabından okuyucular bir mânâ çıkaramamışlardır. Bu cevabı okuyup da anlayana rastlamak mümkün olmamıştır. Yâni sayın Hanioğlu cevap yazma işini çok hafife almıştır. Kitap veya bir makale ismini zikretmeden, gûya, bir cevap yazmıştır.

İttihat ve Terakki'nin kuruluşu, kurucuları, kuruluş tarihi ve ilk nizamnâmesi hakkında bizim yazdığımız bilgilerin daha önce de ortaya konulduğunu belirtmiş, ancak bunun için sadece Tunaya'nın *Türkiye'de Siyasi Partiler* (İstanbul, 1952) ve kendisinin, ismini de yazma zahmetine katlanmaksızın, kendi ifadesine göre, 1986 tarihli (doğrusu tarihli değil seneli) çalışmasına atıfta bulunmuştur. Burada zaten ismi bile yanlışlarının müjdecisi olan " *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük* (1889-1902)" başlıklı (İstanbul, 1986, s. 664, İletişim Yayınları) kitabını¹ kastetmektedir. Hâlbuki bu kitabının bilhassa İttihat ve Terakki'nin kuruluşuna dair sayfaları tam bir tarih masalı veya İttihatçılık efsanesinden başka bir şey değildir. Sayın Hanioğlu bu sayfalarda (s.173-193) zamandan ve zeminden münezzeh bir tarihçe vermiş ve neredeyse bir "kuruluş destanı" yazmıştır. Bir kere bu çalışmalarda bir zaman mefhumu gözetilmemiştir. Meselâ 1894'de Mülkiye'ye² giren emir Nihad el-Arslan'nın, 1896 mezunu Ali Münif'in ve siyasî çalışmalarından dolayı Mülkiye'den tard edilen Mehmet Rauf'un hâl tercümeleri hakkında hiçbir bilgi ve merakı olmayan Sayın Hanioğlu, onlara ilk nizamnâmeyi iki defa (s. 177, 183) yazdırmıştır ve ilk nizamnâmenin hangisi olduğu hakkında da bir bilgi sahibi olduğuna dair en ufak bir işaret vermemektedir. Leskovikli Mehmet Rauf'un anlattığı 1895 bahar çalışmalarının ise, yine bu

¹ Bu kitaptaki maddî hatalar hakkında yazdığımız yazıya Sayın Hanioğlu bir cevap yazamamıştır. Yazsaydı ortaya kimbilir ne kadar neşeli bir yazı çıkardı. Yazımız için: *Tarih Uğrunda*, İstanbul, 2001, s. 93-127

² Mülkiye'nin 1896 ve 1897 mezunları hakkında: Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Ankara, 1968-1969, C.III, s. 627 vd.

meraksızlık yüzünden, 1891 yılının ikinci yarısında (s. 177, dn.30) yapıldığı tahmininde bulunmaktadır. Halbuki Ali Çankaya'nın eseri kendisini birçok yanlıştan kurtarabilirdi. Ancak kendisinden önce ortaya konulan ve yazılan eserlerin hakkını vermeyi bilemediği için bu gibi vahim yanlışlara düşmektedir.³

Sayın Hanioğlu'nun kendi yanlışları için Tunaya'yı yalancı şahit olarak göstermesi de pek doğru ve zarif bir hareket değildir. Tunaya bizim neşrettiğimiz ilk nizamnâmeyi anlamadan tartışmaya açmak için ve Tıbbiye'de yazıldığı gibi yanlış bir ifade ile neşretmiştir (*Türkiye'de Siyasal Partiler*, İstanbul, 1984, C:I, s, 39-44, dn). Bir ömür boyu yaptığı araştırmaların getirdiği yeni bilgilerin değeri ortadadır ama aynı şekilde büyük yanlışları da yine kendisinin eserleri ortalığa saçmıştır.

Sayın Hanioğlu "Risâle toplayarak tarihçilik yapılabilseydi şüphesiz merhum sahaf Necati Alpas Beyefendi Türkiye'nin en iyi tarihçisi olurdu" buyuruyor. Burada tarihin usûlüne yapılmış büyük bir katkı bulunuyor. Mefhum-u muhalifinden hareketle risâle toplamamanın tarihçilik için bir ön şart olduğu da bu vesile ile ortaya konmuş oluyor. Böylece bir netice daha ortaya çıkıyor. Raif Yelkenci ve Ahmet Hamdi Tanyeli gibi yazı da yazan sahafların yazdıkları bir şeye yaramaz ve okunmaz. Tabii burada son sahaf Necati Alpas'ın seçilmesi de çok nezaketsiz bir tavır olmuştur. Merhumun tarihçilik gibi bir arzusu hiç olmamıştı. Hâlbuki Sayın Hanioğlu daha önce, böyle bir gerekçe ile sürmeksiniz, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi* (İstanbul, 1981, 439 s. Üçdal Neşriyat) isimli eserine yaptığımız tenkitlere, mezbuhâne ve mecnunâne bir şekilde, çok ateşli ve hiddetli cevaplar vermiş, buna gayret etmişti.

İlk nizamnâme hakkında yazdıklarımızı tekrar etmek gerekmez. Ancak hiçbir delil gösterme mecburiyeti duymaksızın avamî ve âfâkî ifadelerle ilk nizamnâme hakkında yazdıklarımızı yanlış bulan ve bu arada İngilizce bilmediğimiz için kitabını okuyup yanlışlardan kurtulamadığımız ifade eden Sayın Hanioğlu'nun ilk kitabından itibaren yanılmazlık iddialarının bizi hep şaşırttığını söylemeliyiz.⁴

³ Bu kitabında insanı gülümseten birçok tuhaf yanlış bulunmaktadır ve bazı yanlışları tashih için ipuçları yine kendi kitabında bulunmaktadır. Meselâ "Ussallaşma arzusu ve sadakat sistemiyle çatışma" gibi insanı lâl ü epkem bırakan bölümde (s. 57, dn.192) Mahmut Nedim Paşa'nın 1278 (1861-1862) senesinde yazdığı risâlesini II. Abdülhamit devri için kullanması bunun çok dikkate değer bir örneğidir.

⁴ Hanioğlu ile 21 Temmuz 1987'de odasında tanışmıştık. Dostum İsmail Kara ve Nuray Mert Hanım da beraberdi. Abdullah Cevdet hakkındaki polemiklerimizden sonra idi. Ben ona tenkitlerime rağmen yazdıklarını her zaman ciddiye aldığımı ve okuyacağımı söyledim. Uzun bir

Sayın Hanioğlu'nun Türkçe kitaplarını, getirdiği yeni bilgileri, birçok yanlış bilgi arasında dikkatle ayıklayarak, ortaya çıkarmak veya fark etmek çok zor bir iş olmaktadır. Hemen hemen ismini zikrettiği hiçbir kişiyi, buna hakkında tez yazdığı Abdullah Cevdet de dahil, tam olarak tanıma niyeti ve zahmeti olmaksızın, kitabına aktaran Hanioğlu'nun yazdıkları, okuyucuda zaman zaman kahramanları İttihatçılar olan, Battal Gazi veya Hazret-i Ali cenkeleri okuyormuş intibai yaratmaktadır. İttihat ve Terakki'nin kuruluşu ve "Ussallaşma arzusu ve sadakat sistemi ile çatışma" gibi bölümlerde bu hava büsbütün kendini fark ettirmektedir. Hemen bu vesile ile ifade edelim ki Şerif Mardin'inin kitabına *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908* (Ankara, 1964, s. 249, İş Bankası Yayınları) ismini vermesi de yine Sayın Hanioğlu'nu tekzip eden en kıymetli delillerin biri ve belki de birincisidir. 1895 öncesinde siyasî sohbetler vardır ama bir İttihat ve Terakki cemiyeti yoktur. Zaten bu gerçek, Sayın Hanioğlu'nun zamandan münezzeh sayfalarında da (1986, s. 173-186) açıkça ifadesini bulmuştur ama yazar bunun farkında olmamıştır.

Sayın Hanioğlu, tıpkı "vatanı sadece biz severiz ve biz düşünürüz, vatan sadece bizden sorulur" diyen İttihatçılar gibi, "İttihat ve Terakkiyi sadece ben bilirim ve ben yazarım ve bu meselede sadece benim yazdıklarım doğrudur" tavrını sergilemektedir. Doğrusu görmek istemediği tenkitlerin sahiplerini de saha dışında tutmak için icad ettiği usûllerin çok iptidâî olması da işin başka bir trajik tarafıdır ve az görülen bir şarklı kurnazlığı örneğidir. Bu arada yazdıklarına itibar ettiği tarihçilerin bir listesini de verirse çok faydalı olacaktır.

Kendisiyle ve eserleriyle ilk tanışmamızın ilk zamanlarındaki kanaatim, kendisinininkinin aksine, yine aynıdır. Yazdığı eserlerle İttihat ve Terakki tarihine kıymetli bilgiler getirmektedir. İlk zamanlardaki bir kanaatimi de şimdi daha açık bir ifade ile yazmam gerekiyor: Tarih yerine aynı zamanda çok miktarda masal ve efsane yazmaktadır. Ben kendimi Türkçe yazdığı efsane ve masallardan koruyorum. İngilizce bilmediğim için bu dilde yazdığı efsane ve masalların da bir zararını görmüyorum.⁵

sohbet sırasında ilk nizamnamenin kendisinde de olduğunu söyledi ve arkasındaki dolabı işaret etti. Seneler sonra ise bunun bir fotokopisini İsmail Kara vasıtasıyla benden isteyerek beni ve İsmail Kara dostumu çok şaşırttı. Sonunda bana Abdullah Cevdet kitabını şu ifade ile imzalamıştı: "Bu kitabı en ince detaylarına kadar okuyan tek kişi ve dostum Ali Birinci'ye en iyi dileklerle ve tatsız bir yazıdan dolayı özürlerle." Anlaşılan artık özür dilemeyecek kadar üstatlaştı ve yanılmazlık yolunda çok merteye katetti. O sırada İstanbul Siyasal Bilimler Fakültesi dekan yardımcısı idi ve dekanlık tazminatı almakla birlikte senenin yarısında yine ABD'de bulunuyordu.⁵ Fransızca, elli yaşından sonra hiç aklımdan geçmediği hâlde Rusça ve Kırgızca kurslarına gittim ve Fransızca'dan ilk girişte doçentlik dil imtihanını kazandım ama hayatta İngilizce öğrenme hevesi hiç duymadım.

Ancak hatırıma ve dilimin ucuna gelen bir soru var: Türk tarihini ve Türkçeyi bilmeyenleri Sayın Hanioglu'nun, tarih niyetine ortaya sürdüğü efsane ve masallardan veya daha doğru bir isimlendirmeyele safsatalardan kim koruyacak? İşte cevabını bekleyen trajik bir soru.

Sayın Hanioglu'nun İngilizce bilgisinin derecesi sadece kendisini alâkadar edebilir. Ancak diğer meslektaşlarını alâkadar eden çok mühim bir gerçek olarak Türkçe bilmediği ortadadır. Kısaca kullandığı Türkçe vesikaları ve kitapları okuyup anlayamadığı, Meselâ Leskovikli Mehmet Rauf'un eserini (*İttihat ve Terakki Cemiyeti Ne İdi?*, İstanbul, 1327, 112 s. Ahmet Saki Bey Matbaası) bile doğru okuyamadığı için hassas ve çok kıymetli bilgileri bir efsaneye dönüştürdüğü açık-seçik, kendi yazdıklarıyla, ortadadır.

İnsanların kendilerini çok ciddiye almaları ve korumaya çalışmaları anlaşılır bir şey ama aynı şekilde işlerini, yâni işlerinin usûlünü, başkalarının yazdıklarını ve önüne eser sürdükleri okuyucuları da, en azından aynı derecede, ciddiye almaları gerekmez mi? Şark kurnazlığının bu derecesi, hele de garbın en uzak bir diyarında tarihçi sıfatıyla bulunurken, biraz fazla değil mi?